

CASPAR BARTHOLIN OG MARIJA BEETZEIN

Et bidrag til slægten Bartholins historie.

Af Aage Fasmer Blomberg.

Den mest kendte af de lærde slægter i Danmark er sikkert slægten Bartholin, der havde sin glanstid i det 17. århundrede. I mere end hundrede år var Bartholinerne knyttet til Københavns universitet. Mest berømt er lægen Caspar Bartholin († 1629) og hans sønner anatomen Thomas († 1680) og fysikeren Rasmus († 1698), særlig de to sidste gjorde deres navne kendte i den europæiske videnskab og bidrog i høj grad til at henlede udlandets opmærksomhed på den forskning, der blev drevet her i landet. Thomas Bartholin opdagede lymfekarsystemet, og Rasmus Bartholin påviste dobbeltbrydningen i Islands kalkspat.

Bartholinerne fik en mægtig indflydelse ved universitetet og dirigerede i virkeligheden i slutningen af det 17. århundrede hele landets officielle videnskabelige liv. De holdt sammen i enestående grad og sørgede for at besætte de ledige professorstillinger med slægtens mænd. Mange af dem var også fuldt kvalificerede, men flere fik dog stillinger mere i kraft af familieforbindelser end på grund af deres videnskabelige dygtighed.

Ethvert medlem af slægten var derfor på forhånd bestemt til en akademisk løbebane, og en sådan havde Rasmus Bartholin også tænkt sig for sine sønner, ligesom det måtte være naturligt for ham, at hans døtre ved ægteskab blev knyttet til den lærde verden. En af

hans sønner, Johan Frederik, blev da også professor i matematik, og datteren Anne Marie ægtede i 1681 den berømte fysiker Ole Rømer. Begge blev således knyttede til universitetet; anderledes gik det den ældste søn, som faderen måske nærrede de største forhåbninger til.

Denne søn blev født i København 1662 og døbt i Vor Frue kirke d. 24. august. Ved dåben fik han navnet Caspar og blev således opkaldt efter sin farfar. Vi ved intet om hans barndom og opvækst; i en alder af 18 år blev han student, privat dimitteret. Nogle år efter udnævntes han til professor designatus, dvs. bestemt til at få et professorat, når der blev et ledigt. Fremtiden tegnede sig således lys og strålende, da han kort efter drog ud på en længere studierejse. Det første mål var Holland, hvor han i 1683 som så mange af sin slægt blev indskrevet ved universitetet i Leyden. Hans berømte navn har sikkert givet ham adgang til de bedste kredse. 1684 studerede han i Orleans,¹⁾ hvordan det videre gik ham paa rejsen, ved vi ikke, da man fra nu af mister enhver forbindelse med ham; formentlig er han vendt tilbage til Holland, hvor han ægtede Marija Beetzein fra Haag, men hvor og hvornår vides ikke. Det er heller ikke kendt, hvornår han drog til Danmark med hende, måske først ved faderens død 1698. Mange år senere fortalte hans hustru, at han var rejst til Danmark for at besøge sine venner.²⁾

Hvordan forholdet har været mellem Caspar Bartholin og hans fader under det lange ophold i udlandet, kan der kun gisnes om, men visse ting tyder dog på, at faderen har været utilfreds med sønnen. Sandsynligvis skyldes det ægteskabet med Marija Beetzein.

Rasmus Bartholin havde sikkert helst set, at sønnen ved sit giftermål havde fået tilknytning til indflydelsesrige kredse her i landet. Det kom måske til et brud mellem fader og søn, i hvert fald fortalte Marija Beetzein mange år senere, at de ved ankomsten til Danmark havde erfaret, at Rasmus Bartholin havde gjort sin ældste søn arveløs.³⁾

Efter hjemkomsten slog Caspar Bartholin sig ned i Odense, men hvornår kan man ikke afgøre med sikkerhed, formentlig skete det

først efter år 1700, eftersom han ikke nævnes i et mandtal fra dette år.⁴) På rejsen til Danmark blev ægteparret ledsaget af Marija Beetzeins søster, Sille Cathrine, der i hvert fald boede sammen med dem i Odense i 1702.⁵) Da Caspar Bartholin kom til Odense, havde han en datter, der var født o. 1697, om hun er født i Holland eller Danmark, vides ikke, og hendes navn er heller ikke kendt. I Odense blev familien forøget. Den 9. marts 1702 døbt i St. Knuds kirke en datter, der fik navnet Anne Marie og altså blev opkaldt efter sin faster. Endnu en datter blev født i Odense og døbt i St. Knuds kirke den 22. januar 1703. Hun kom til at hedde Justina. Børnenes faddere er dels nogle af byens præster, dels rådmænd og købmænd, hvad der kunne tyde på, at Caspar Bartholin har fået forbindelse med byens bedre borgerskab.⁶) Foruden disse tre døtre har Caspar Bartholin haft et fjerde barn, maaske en datter, der saa har været det ældste barn, hun er muligvis den jomfru Bartholin, der 1705 købte en krystalflaske og en glaspokal med låg på auktionen efter stiftamtmand Schult.⁷) Da den yngste datter, Justina, blev født, var Caspar Bartholin død. Den 27. oktober 1702 blev der kastet jord på sal. Caspar Bartholins lig, og han blev begravet i Graabrødre kirke ved trappen, der går op til pulpituret.⁸)

Ved sin mands død stod Marija Beetzein alene i et fremmed land med tre børn, hvortil så kom det barn, der blev født tre måneder efter faderens død. Kort efter fødselen rantes familien af en ny ulykke. Den 6. februar 1703 nedsattes i Graabrødre kirke sal. Caspar Bartholins barn,⁹) om det er Justina eller Anne Marie kan ikke afgøres. 1710 mistede madame Bartholin endnu en datter, formentlig den næstældste, der da var 13 år gammel. Hun var død af børnekopper, og „da det giver stor stank“, og da Marija Beetzein ikke så hurtigt kunne få beslag på kisten, anmodede hun den 9. juli stiftamtmanden om tilladelse til at overtrække kisten med sort baj og nedsætte den i Gråbrødre kirke så hurtigt som muligt.¹⁰) Der blev imidlertid først kastet jord på datteren den 6. august i Gråbrødre

kirke, hvor hun blev nedsat ved den store korsdør, og der blev ringet med begge klokker, fra de udgik af huset, og til de kom hjem, men nogen prædiken blev ikke holdt.¹¹⁾ For „lejersted“ i kirken betaltes 2 rigsdaler og for ringning med klokkerne 1 mark 8 skilling.¹²⁾ Da Caspar Bartholin døde, var han en fattig mand, og enken måtte da også sælge hans klæder for at få penge til begravelsen. Registreringen af boet, der fandt sted den 18. november, giver os et indtryk af de forhold, hvorunder familien levede. Først nævnes den forreste stue, der har været den fornemste. Her fandtes da også de fleste af de møbler, Bartholin ejede. Et lille ovalt, hvidt marmoreret bord, dertil seks stole med høj „bagsmæk“, de var betrukket med rødt klæde. Et fornemt stykke bohøve i samme stue var et fransk sengested med himmel og rødmalede „stabler“. Tilbage står blot at nævne to gueridoner og et indlagt natbord. Man skulle have ventet, at Caspar Bartholin havde haft nogle bøger, men der omtales mærkeligt nok kun en fransk kogebog i oktav fra 1682 og en folioudgave af kong Vilhelm III's ankomst til Holland. Der nævnes også mellemstuen og et kammer „i gården til strædet“. I køkkenet var der en hel del hollandsk fajance. Der gøres udtrykkeligt opmærksom på, at der er mere indbo end det her nævnte, men det blev ikke registreret, da det tilhørte Marija Beetzeins søster. Både hun og madame Bartholin var tilstede ved registreringen, men desværre nævnes børnene ikke. Hele boet blev vurderet til 194 rigsdaler¹³⁾; det var langt fra nok til at dække gælden. Rådmand Jakob Møller fordrede 35 rdl., og købmand Thomas Flensborg havde 45 rdl. tilgode, det var dog småbeløb sammenlignet med Sille Cathrine Beetzeins krav på c. 900 rdl.; det er tydeligt, at det er hende, der har underholdt familien. Desværre oplyser skifteforretningen os heller ikke om, hvor Caspar Bartholin boede, men apoteker Jakob Gotfred Becher krævede 35 rdl. for resterende husleje, så Bartholin har nok boet til leje i en af hans gårde.¹⁴⁾

Registreringen og forseglingen af boet fandt sted i magistratens

nærværelse, og da byfogeden var syg, medvirkede i hans sted byskriveren Christen Jacobsen. Han krævede senere madame Bartholin for et salær for sin ulejlighed, hvad hun nægtede at betale. Til sidst tabte byskriveren tålmodigheden og stævned hende til at betale, da var der også gået seks år siden Bartholins død.

Marija Beetzein afventede ikke bytingets dom; den 27. oktober 1708 indgav hun en klage over byskriveren til stiftamtmand Pritzbuër;¹⁵⁾ af klagen fremgår det, at hun, efter at registreringen havde fundet sted, var blevet klar over, at hun som fremmed slet ikke var underkastet byens jurisdiktion, og derfor havde hun straks henvendt sig til stiftamtmand Didrik Schult, der da også havde støttet hende og forlangt, at „dette besejlingsværk“ skulle gå tilbage. Byskrivernes krav på et salær på 6 rdl. ville hun under ingen omstændigheder anerkende, da hun ikke havde forlangt hans assistance, og hun bad derfor stiftamtmand Pritzbuër om at støtte hende overfor byskriveren.

Hun søgte heller ikke forgæves stiftamtmandens hjælp. Et par dage efter at han havde modtaget klagen, anmodede han byskriveren om en erklæring i sagen. Den 31. oktober indsendte byskriveren da den ønskede erklæring, hvori han meddelte, at han to gange sammen med magistraten havde deltaget i skifteforretningen, anden gang fandt denne sted ikke alene på magistratens foranledning, men også efter anmodning af kreditorerne. Det var slet ikke rigtigt, at han havde krævet et salær på 6 rdl., hans fordring var på 6 sletdaler, men det var kun 4 rdl., og han stillede sig meget tvivlende overfor påstanden om, at stiftamtmand Schult skulle have sagt, „forretningen“ skulle gå tilbage; loven fordrede, at boet skulle forsegles „efter død mand“, og da Caspar Bartholin ikke var gejstlig, kunne ingen anden i byen end han gøre det.¹⁶⁾ Hvordan sagen løb af ved bytinget, ved vi desværre ikke, da tingbogen for 1708 er gået tabt.

Hvor familien boede, da Caspar Bartholin døde, ved vi som nævnt ikke noget om, men 1705 boede hans enke i Overkvarteret i 10. rode i en gård, der tilhørte den kendte guldsmed Jesper Rust. Hun kaldes

da en fattig enke og blev sat til 48 sk. i kopskat.¹⁷⁾ Her blev hun nu ikke. I 1710 boede hun i Nørre kvarter i 6. rode, og samme år skulle hun betale 1 rdl. i krigsstyr og svare 2½ rdl. af gård og bygning. Hun kaldes nu Caspar Bartholins enke, ikke som i 1705, en fattig enke.¹⁸⁾ Når hun skal betale skat af gård og bygning, må det vel betyde, at hun har ejet gården; den må altså være erhvervet mellem 1705 og 1710, hvornår kan ikke oplyses, da købet ikke er indført i skøde- og panteprotokollen. Det kan altså ikke bevises, at gården er hendes; der er dog den mulighed, at hun har udbetalt hele købesummen, og så behøvede købet formentlig ikke at indføres i skøde- og panteprotokollen, men det forudsætter rigtignok, at hun har haft nogle midler. Noget tyder også herpå. I 1708 fortæller hun, at hun lever i Odense af sine midler, som hun årlig får pr. veksler fra Holland.¹⁹⁾ Året efter blev hun og søsteren, som stadig boede hos hende, ansat til hver at betale 1 rdl. i skat, og for to piger skulle der betales 4 mk. i folkelønsskat; samme år betalte madame Bartholin desuden 1 rdl. i krigsstyr.²⁰⁾ 1712 betalte hun 2 rdl. i kopskat for sig selv og 2 piger, og i 1713 fik hun tre heste på stald, da de svenske fanger fra Tønningen blev indkvarteret i Odense.²¹⁾ Hendes midler synes nu at være sluppet op, måske er de årlige udbetalinger fra Holland ophørt, og ved ansættelsen til krigsstyr siges det, at hun bruger ingen næring, men lever af det lidet, hun har, og derfor ikke kan betale noget, og „for fattigdoms skyld“ slipper hun for at betale.²²⁾ Året efter slap hun ligeledes for at betale krigsstyr.

Borgerskabet i Odense var i disse år stærkt plaget af indkvarteringer, en byrde, der for mange borgere var tung at bære. Blandt dem var også Marija Beetzein, der tilsidst i sin nød og vande henvendte sig til landetatens generalkommissariat. Det skete ved et brev af 28. februar 1717, hvori hun giver interessante oplysninger om sig selv og sin mand.²³⁾ Hun fortæller, hvorledes hun af ham blev „persvaderet“ til at forlade Holland og sin fødeby Haag. Da Caspar Bartholin ægtede hende, havde han foregøglet hende, at hun i Danmark „skulle finde en fornøjelig velstand“, men ved sin ankomst her til

landet, havde hun erfaret, at Rasmus Bartholin havde gjort hendes mand arveløs. Desværre er skiftet efter ham ikke bevaret, så det er ikke muligt at konstatere, om dette er rigtigt.* Videre anfører hun, at den medgift, som hendes mand fik med hende; allerede var brugt, da han døde, og nu havde hun hverken midler i Danmark eller i Holland, men boede i Odense sammen med sin søster og to umyndige børn og levede af „overblevne levninger og inden tillukte døre“. Når hun henvendte sig til landetatens generalkommissariat, var det for at klage over borgmester og råd, der havde pålagt hende så hårde indkvarteringer, at hun havde måttet rømme sin seng, og hun bad derfor generalkommissariatet befale borgmester og råd at forså hende for yderligere indkvarteringer.

Generalkommissariatet lod den 2. marts klagen gå videre til Stiftamtmand Giedde, og han sendte den nogle dage efter til magistraten i Odense med anmodning om en redegørelse, og med brevet fulgte en kopi af madame Bartholins brev.²⁴⁾

Magistraten lod ikke vente længe med svaret. Allerede den 12. marts sendte den sin udtalelse til stiftamtmanden og udtrykte sin forbavselse over klagen.²⁵⁾ Madame Bartholin havde nemlig slet ikke besværet sig til magistraten over indkvarteringen, og man forstod slet ikke, hvad hun beklagede sig over, da man i høj grad havde taget hensyn til hende. Indtil for nylig havde hun kun haft een soldat indkvarteret, og da hun havde anmodet om at maatte give penge for at være fri „for uro og ulejlighed“, havde man føjet hende og givet soldaten et andet kvarter, men da den nye kvartervært ikke skulle holde „en hel soldat“, var det blevet ordnet saaledes, at hun skulle yde ham 8 sk. om ugen. Kort efter denne ordning var traadt i kraft, var madame Bartholin imidlertid kommet paa andre tanker, formentlig fordi ordningen blev for dyr for hende, og hun havde da bedt magistraten om lov til at beholde soldaten. Man mente ikke, at det var for meget for hende at have een soldat,

*) Jeg takker landsarkivar Harald Hatt for denne oplysning.

da den gaard, hun havde, var langt større end til een soldats indkvartering, og det var kun, fordi hun var enke, at hun var sluppet med den ene soldat. De, der kendte hendes „tilstand“, havde svært ved at tro, at hun skulle have rømmet sin seng for at skaffe plads til soldaten.

Magistraten afviste saaledes fuldstændig klagen, ja, den fandt, at hun tværtimod havde nydt stor velvilje og overbærenhed i betragtning af hendes „tilstand“, og helt ringe kan den nu heller ikke have været, thi samme aar skulle hun og hendes to børn betale 4 rdl. i kopskat og 1 rdl. for to tjenestepiger, men hun var dog baade i 1717 og 1719 fritaget for krigsstyr.²⁶⁾

Endnu i 1717 boede søsteren hos hende, men derefter nævnes hun ikke mere, og formentlig er hun vendt tilbage til Holland. Marija Beetzein har sikkert følt sig som en fremmed fugl i Odense, og af hendes klager fremgaar det tydeligt, at hun ikke har været glad for at være i Danmark, hvortil hun jo ogsaa kom under falske forudsætninger. Tanken om at vende tilbage til Holland har ikke været fremmed for hende, og tilsidst bestemte hun sig til at bryde op. I juli 1720 blev der holdt auktion i hendes gaard, formentlig i Nørre kvarter i 6. rode, hvor hun endnu boede i 1719. Det er dog stadig usikkert, om gaarden var hendes ejendom, og imod dette taler nu, at hun i klagen af 1717 anfører, at hun har lejet sig „husværelse“ af en handskemager. Paa auktionen solgte hun en del tin-, messing- og stentøj samt glas- og trævarer, hvad der jo nok kunne tyde paa en opløsning af hjemmet.

Auktionen indbragte 82 rdl.²⁷⁾ Da hun ikke nævnes i krigsstyret 1720, har hun formentlig forladt Odense. Hendes videre skæbne er ukendt, og det samme gælder om de to børn, der endnu boede hos hende i 1717.

HENVISNINGER

- 1) D. A. Årb. 1932. — 2) O. A. A. Br. fra Odense 1700–17, 1708 ^{27/10}, ^{22/143}. — 3) do. nr. 150, landetatens generalkommissariats breve 1670–1720, 1717 ^{28/2}. — 4) O. M. A. Regnsk. o. kgl. sk. 1692–1708. — 5) Odense Skifteprtk. XIII f. 224,

1702 $\frac{18}{11}$. - 6) St. Knuds kirkebog. - 7) Odense auktionsprtk. 1699-1707 f. 207, 1705 $\frac{6}{10}$. - 8) St. Knuds kirkebog. - 9) do. - 10) O. A. A. nr. 195. Br. fra Odense by 1700-17, 1710 $\frac{9}{4}$. - 11) St. Knuds kirkebog. - 12) Odense Gråbrødre Hospitals ark. regnsk. 1708-11. - 13) Odense skifteprtk. XIII f. 224, 1702 $\frac{18}{11}$. - 14) O. A. A. Br. fra Odense by 1700-17, 1708 $\frac{31}{10}$. - 15) do. 1708 $\frac{27}{10}$, $\frac{22}{1}$ 43. - 16) Se note 14. - 17) O. M. A. Regnsk. o. kgl. sk. 1692-1709, mandtal 1705. - 18) do. 1710-12, prtk. o. brandmd., badskær o. trompeterskat 1710. - 19) Se note 15. - 20) O. M. A. Regnsk. a. kgl. sk. 1710-12, mandtal 1711. - 21) do. mandtal 1712; O. A. A. nr. 301. - 22) O. M. A. Regnsk. o. kg. sk. 1713-16, krigsstyr. 1713, 1714. - 23) O. A. A. nr. 150, landetatens general-kommissariats breve 1670-1720, 1717 $\frac{28}{2}$. - 24) O. M. A. kopibog 1714-17 f. 480. - 25) O. A. A. Br. fra Odense by 1700-17, 1717 $\frac{12}{3}$. - 26) O. M. A. Regnsk. o. kgl. sk. 1717-22. - 27) Odense auktionsprtk. 1714-21, 1720 $\frac{4}{7}$.